

MEZEI TÍMEA

mezei.time@gmail.com

PhD hallgató, Szegedi Tudományegyetem Neveléstudományi Doktori Iskola

A történelmi tudatosság és a történelmi gondolkodás fejlesztésének lehetőségei

Developing historical awareness and historical thinking skills

KOJANITZ LÁSZLÓ (2021) A történelmi gondolkodás fejlesztése. Válogatott tanulmányok. Szeged, Belvedere Meridionale – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozat. 276.p.

DOI 10.14232/belv.2021.2.7

<https://doi.org/10.14232/belv.2021.2.7>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Mezei Tímea (2021): A történelmi tudatosság és a történelmi gondolkodás fejlesztésének lehetőségei. *Belvedere Meridionale* 33. évf. 2. sz. 152–156. pp

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A mindennapi életben a gondolkodási képességek által lehet megérteni a körülöttünk levő világ jelenségeit, valamint felmerülő problémáinkra is ennek a képességnek köszönhetően tudunk reagálni. A mai modern társadalomban a pedagógusoktól elvárt feladat, hogy felkészítsék diákjaikat arra, hogy alkalmazkodni tudjanak a változó világhoz, tanítsák meg gondolkodni a tanulókat (CSAPÓ 2020). Ezen feladatok, a történelmi tudatosság és a kritikai

gondolkodás fejlesztése – mint új társadalmi szerepelvárások – a történelemtanítás előtt is megjelentek az új évezredben (DÁRDAI 2010; KAPOSÍ 2017; KOJANITZ 2019, 2020; JANCÁSÁK 2020; KÓSA 2020).

Számos tanárnak kihívást jelent azonban rávezetni a tanulókat a tudatos gondolkodásra. Ehhez nyújt segédkezet Kojanitz László, aki *A történelmi gondolkodás fejlesztése* című *kötetével elsősorban a történelem tantárgy oktatóit, a tanárképzésben részt vevő történelem és állampolgári ismeretek szakos hallgatókat, valamint a szakdidaktika oktatóit és kutatóit, illetve a neveléstudományok iránt érdeklődőket kívánja megszólítani. A szerző célja bemutatni, hogy napjainkban a képességfejlesztő történelemtanítás előnyösebb, mint a hagyományos, ismeretközpontú oktatás. Az általános kérdések megvitatása helyett, a képességfejlesztés tervezési gyakorlatára helyezi a mű fókuszát. A könyvben 19 tanulmány lett csokorba szedve, majd öt fejezetbe rendezve. A beválogatott tanulmányok egy egységet alkotnak, koherensek.*

A tevékenység- és képességcentrikus történelemtanítás fontosságát tárgyalja elsőként munkájában a szerző, szemléltetésképp pedig az angol nemzeti alaptanterv történelem tantárgyra vonatkozó leírása alapján készített egy tématervet egy hazai tananyagrészből. Az alaposan kidolgozott rész jól példázza, hogyan lehet egy komplex látásmódot, képességfejlesztő metódusokat alkalmazó tematikát megalkotni. Ezt követően egy egész oktatási programtervet mutat be, amely végül nem tudott megvalósulni. A témával kapcsolatos kutatási eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy felmerül az igény arra, hogy a tanulói teljesítményekkel összefüggő elvárásokat felülvizsgálják, és új tanítási-tanulási célokat határozzanak meg a történelem tantárggyal kapcsolatban. Előrelépést jelentene például, ha a sémák koncentráltabban jelennének meg a tantervek tervezésekor, mivel azok nagyban hozzájárulnak az ismeretek megértéséhez és alkalmazásához, ezen felül a többi műveltségterülettel is kapcsolódni tudnak, illetve a mindennapi életben is felhasználhatók lehetnek. A sémák megértését a szerző szerint tanulói feladatokon keresztül kell közvetíteni.

Kojanitz az kérdésorientált (inquiry based) tanítási és tanulási modellt mutatja be a következőkben a történelem tantárgy szegmenséből. A nemzetközi szakirodalomban megállapításra került, hogy a módszert alkalmazó tanulók szignifikánsabban jobban teljesítettek azoknál a társaiknál, akik nem a kérdésorientált tanulási program szerint tanultak (HARMON 2006 idézi KOJANITZ 2021. 43). A szerző példával illusztrálja a módszer hazai alkalmazásának lehetőségeit, kiemeli a pedagógus kulcsfontosságú szerepét (tevékenységet elindítani, munka közbeni ösztönözni, helyes irányba terelni a feladatvégzést, háttérinformációkat nyújtani). A 21. századi technikai lehetőségek a modell hatékonyságát tovább erősítik, mivel az IKT-s eszközök már gyakorlatilag minden intézményben elérhetőek, illetve számos tanuló rendelkezik saját okos eszközzel is. Az eredményesség érdekében azonban, szükséges lenne több digitális tananyag fejlesztésére, amelyek tartalma a kérdésorientált tanítási- tanulási módszer alapjaira épül.

A kutatásalapú tanulásról szóló fejezetben kifejtésre kerül, hogy a források nemcsak a korábban tanultak megerősítését és szemléltetését jelentik, hanem hogy a tanuló önmaga lépésről lépésre építi fel a tudását egy-egy jelentős történelmi eseménnyel összefüggésben. A szerző kiemeli, hogy egy forrás feldolgozása még nem tekinthető kutatásalapú tanulásnak. A tanórákon alkalmazott forrásokat alaposan kell kiválogatni és jól orientáló kérdések és feladatok köré szervezni, mivel a tanulók sok esetben nem rendelkeznek elegendő háttértudással a források önálló megértéséhez, interpretálásához. A módszer sikeressége így nagyban a pedagógus

tervező-szervező munkáján múlik. A szerző természetesen itt is példával támasztja alá az elméleti ismereteket, megmutatja, hogy a tanórán hogyan is nézne ki egy adott tananyag a kutatásalapú módszert alkalmazva, ezzel bizonyítva, hogy nem lehetetlen a megvalósítása a kutatásalapú tanulásnak, még hazai körülmények között sem. Megjegyzi, hogy az értékelésnél érdemes elrugaszkodni a hagyományos szummatív osztályozástól. A módszer szempontjából nagy jelentősége van a tanulási folyamatnak, az órán elhangzott diskurzusoknak. Egy-egy hozzászólás, és a tanórai aktivitás értékelése motiválóbb lehet a tanulók számára, mint egy teszten nyújtott eredmény. A kutatásalapú tanulás alkalmazása történelemórán nem csak eredményesebb tanuláshoz vezethet, de élvezetesebbé is teheti a tanulók számára a tanórát, mely a pedagógus munkájára is ösztönzően hathat.

A történelmi gondolkodás fejlesztése című fejezetben kifejtésre kerül, hogy az iskolai tudás legmagasabb szintjét a gondolkodási képességek jelentik, mivel a megszerzett tudás csak ezen képességek segítségével adaptálható. A mindennapi életben is a gondolkodási képességek járulnak hozzá a körülöttünk lévő világ jelenségeinek megértésében, valamint a felmerülő problémák megoldásában.

Pedagógia nézőpontból a történelmi gondolkodás meghatározása nem egyszerű feladat, az angol szakirodalomban több fogalmat is használnak a kifejezés megnevezésére (historical thinking, historical literacy, historical consciousness, historical reasoning). A munka részletes leírást ad a különböző fogalmakról, rávilágít a definíciók közötti különbségekre, csoportosítási lehetőségükre. Ezen felül felhívja a figyelmet arra, hogy történelmi gondolkodás fejlesztése egy specifikus módszertan alkalmazását igényli. Meg kell érteni a tanulók gondolkodását, és megtanítani nekik, hogy a történelem nem a múlt másolata, hanem a történészek által létrehozott konstrukció. Emellett gyakoroltatni kell, hogy a használt források hitelességét vizsgálni tudják a tanulók, hogy történelmi interpretációkat helyesen tudják levonni.

Kojanitz négy tartóoszlopot emel ki a történelemtanítás kapcsán, melyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a tanulók képesek legyenek értelmes narratívákat és magyarázatokat közölni a képzésük alatt megszerzett ismereteikből (képeségfejlesztés, jól adaptálható értelmi keret, történelmi tudatosság kialakítása, reflektív történelemszemlélet). Külön alfejezetben fejt ki a kutató azt is, hogy az ok-okozati összefüggések feltárásának milyen meghatározó jelentősége van a történelem tantárgy kapcsán, valamint kidomborítja, hogy a kauzális összefüggések esetében fontos rávilágítani az okokon kívül a feltételekre is (pl.: történelmi kontextus).

A szerző empirikus vizsgálatának eredményeit is ábrázolta a fejezetben. A kutatásban budapesti tanulók érettségi esszéfeladatán keresztül térképezte fel, hogy középiskolai tanulmányaik végére milyen mértékben tudnak kauzális összefüggéseket értelmezni a diákok. Az értékelési szempontok és módszerek Jannet van Drie és Carla van Boxtel történelmi gondolkodásról megalkotott kognitív modellje alapján történt. Az esszék tartalmi relevanciája, nyelvi eszközei, tartalmi strukturáltsága, ok-okozati viszonyok értelmezési módjai és problémaérzékenysége került górcső alá.

Az eredményekből az tűnik ki, hogy nagy különbség rajzolódik ki a tanulók között a kauzális magyarázatok készítéséhez szükséges képességek tekintetében. A minőségi különbségek az állításokhoz tartozó magyarázatok számában érhető tetten a legszembetűnőbbben.

A bevont két csoport közül az egyik jelentősen jobban teljesített. A szerző úgy látta, hogy ennek magyarázata vélhetően a tanári munka tudatosságára és módszereire vezethető vissza. A

vizsgálat rávilágít a kauzális összefüggések során észlelhető problémákra. A tanulóknak egyénre szabottan lehet megállapítani, hogy mik az erősségeik, fejlesztendő területeik. Ennek az információnak a birtokában differenciáltan lehetne megtervezni a gyakorláshoz szükséges feladatokat. A későbbiekben érdemes lenne a közoktatásban hasonló jellegű értékelési módszerekre támaszkodni, hogy a tanulók tanulmányaik befejezésekor már magas szinten tudják értelmezni a kauzális összefüggéseket.

A fejezetben az Újgenerációs tankönyvek struktúrájába is bepillantást nyerhetünk. Az új Nemzeti alaptanterv 2012-es bevezetését követően ugyanis úgynevezett Újgenerációs tankönyvek kerültek bevezetésre a közoktatásba. Az egyik újdonsága a tankönyveknek, hogy nagyobb hangsúlyt fektetnek a kulcsfogalmakra, mint korábbi verziójuk. Fontos célkitűzése a könyvnek még, hogy a tanulók aktív résztvevőivé váljanak a saját tanulásuknak. Ennek érdekében a fejezetek elején rövid ismertetést adnak a következő történelmi korszak jellemzőiről és jelentőségéről, illetve megfogalmazznak néhány a témához kapcsolódó kérdést is, melyek megválaszolására képesek lesznek, mire a témakör végére érnek. Az Újgenerációs tankönyvekhez mellékeltek egy pedagógusoknak szóló dokumentumot is, ami a történelmi képességek fejlesztését szolgáló tanulói tevékenységeket járja körül. A tanulói tevékenységeket öt kulcsszó köré sorolták: 1) ismeretszerzés, tanulás; 2) kritikai gondolkodás; 3) kommunikáció; 4) tájékozódás térben, időben; 5) történelmi gondolkodás. A tevékenységek úgy kerültek összeállításra, hogy az új témák feldolgozásában is szerepet kaphat az önálló tanulói munka. Ezen kívül, 6. osztálytól kezdve minden nagyobb fejezethez egy-egy csoportos projektfeladat is helyet kapott a történelemkönyvekben. A feladat elkészítése során a tanulók szaktárgyi tudása mellett, együttműködésük hatékonysága, empátikus képessége és kritikus gondolkozása is fejlődhet.

Az értelmező kulcsfogalmak tanításával foglalkozó fejezetben áttekintésre kerülnek azok a tényezők (pl.: ok, következmény, változás és folyamatosság, tény és bizonyíték, történelmi idő, történelmi forrás, történelmi jelentőség), melyek Az új, 2020-as történelem kerettantervekben is kiemelt feladatként szerepelnek. Kojanitz részletesen elmagyarázza, hogy miért is fontos ezeknek a kulcsszavaknak a tantervben kiemelkedő szerepet tulajdonítani, sőt megmutatja, hogyan is lehet a tanmenetbe tudatosan beépíteni ezeket a tartalmakat.

A fejezetben hangsúlyozásra kerül ismét, hogy az eredményes történelemtanulás nélkülözhetetlen eleme, hogy a tanulók minél több forrással találkozzanak, és a megismert forrásokat minél kreatívabban tudják felhasználni. Ennek kapcsán merül fel a visszaemlékezések (oral history) beépítése a történelemórákba. Az elbeszélte történelem forrásainak szakmódszertanilag megalapozott alkalmazása bevonzza a tanulókat a történelem felfedezésébe és mélyebb megértésébe (JANCSÁK 2019; KOJANITZ 2020), de ezek nemcsak az adott események, korszakok könnyebben elképzelhetővé válását támogatják, hanem a források létrehozásának kritikai értékelését is, tehát a kritikai gondolkodás fejlesztését.

A *történelmi tudat* fejlesztése a kötet befejező témája, melyben a szerző többek között azt vizsgálja, hogy az iskolának/történelemtanításnak milyen lehetőségei adódnak egy olyan korszakban, ahol egyoldalúan bemutatott, ellentétes múltképek jelennek meg médiában és a közbeszédben. A szerző szerint ahhoz, hogy az iskola hatékonyabban funkciót töltsön be a történelmi közgondolkodás formálásában, a történelemtanulás általános céljainak újragondolására lenne szükség. A kialakult helyzettel, okainak feltárásával és következményeivel is foglalkozik Kojanitz a fejezetben. Ezt követően bemutatja a történelmi tudat működését,

fejlődését, majd ábrázolja, hogyan lehet hazai viszonylatban is megvalósítani a történeti tudat fejlesztését.

Kojanitz László munkája érzékelteti a hazai történelemtanításban rejlő potenciált. Úgy gondolja, hogy iskolai keretek között is nagymértékben hozzá lehet járulni a tanulók történelmi gondolkodásának fejlesztéséhez. Szerinte, a fogalmi gondolkozásra már az általános iskolások is képesek lehetnek. Időráfordítással, türelemmel és külön tervezéssel megvalósítható, hogy a tanulók középiskola végére fejlett történeti gondolkodással rendelkezzenek.

A kiadvány legfőbb erénye abban rejlik, hogy a kutatók által kifejlesztett elméleti metódusok ismertetéséhez szinte minden esetben példákat illusztrál a szerző, a történelemtanárok így saját tanítási gyakorlatukba is beépíthetik az olvasottakat, sőt valószínűsíthetően ezek a módszerek adaptálhatóvá válnak más műveltségi területeken is. Így a kötet beszerzése nem csak a történelemtanároknak lehet kiváltképp hasznos, hanem bármely más szakos pedagógusnak, illetve neveléstudománnyal foglalkozó szakembernek is.

HIVATKOZÁSOK:

CSAPÓ BENŐ (2020): Bevezetés: neveléstudományi kutatás és a tudományos eredmények alkalmazása. *Magyar Tudomány* 181. évf. 1. sz. 3–10. DOI: <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.1.1>

DÁRDAI ÁGNES (2010): Történelemtanítás Magyarországon a XXI. század elején (Helyzetkép és perspektíva). *Történelemtanítás* 1/1. Hozzáférés: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/02/fischerne-dardai-agnes-tortenelemtanitas-magyarorszag-on-axxi-szazad-elejen-helyzetkep-es-perspektiva/> (Utolsó letöltés: 2021.11.03.)

JANCSÁK CSABA (2019): A személyes narratívák és a történelemtanítás értékvilága. In Kovács, Gusztáv – Lukács, Ottilia (szerk.) *Az elbeszélés ereje*. Pécs, PPHF (2019) 7–22.

JANCSÁK CSABA (2020): Családtörténetek hiánya, történelemtől elidegenedett nemzedék, új ifjúsági sebezhetőségek és történelemtanítás. *Magyar Tudomány* 181. évf. 8. sz. 1014–1021 <https://doi.org/10.1556/2065.181.2020.8.2>

KAPOSI JÓZSEF (2017): Skills Development Tasks and the Development of Historical Thinking. In Fehérvári, Anikó (ed.): *Curriculum, Effectiveness, Equity*. Budapest: OFI. 9–22.

KOJANITZ LÁSZLÓ (2019): A történelmi tudat fejlesztésének jelentősége és problémái: Harcba szállunk-e az „intellektuális alvilággal”? *Iskolakultúra* 29. évf. 11. sz. 54–77. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2019.11.54>

KOJANITZ LÁSZLÓ (2020): A történelmi interpretáció és az oral history az oktatásban. *Belvedere Meridionale* 32. évf. 4. sz. 16–33. <https://doi.org/10.14232/belv.2020.4.2>

KÓSA MAJA (2020): Egy történelemtől alkotott episztemológiai nézeteket vizsgáló kérdőív magyarországi adaptálása. *Iskolakultúra* 30. évf. 4. sz. 97–109.